

MEN OBRAZINING RIVOJLANISHIDA HIS-TUYG'ULARNING O'RNI

Vaisova Nafosat Rajabboyevna

Xorazm viloyati Xiva tuman 31- maktabi psixologi

Anotatsiya: Shaxsning men obrazining rivojlanishi va bunda his-tuyg'ularni ahamiyati, his-tuyg'ularni shaxsning shakllanishiga ta'siri haqidagi ma'lumotlar mavjud.

Kalit so'zlar: Men konsepsiyasi, muloqot, shaxs, o'z-o'zini anglash, baho, intellektual, xarakterologik, ijtimoiy xususiyat.

«Men» obrazi • haqiqiy yoki axloqiy — shaxsning o'zini anglashi, o'z-o'ziga baho berishi doirasidan iboratdir. Zamonaviy psixologiyada bunday «Men»ni shaxsning markaziy bo'g'ini sifatida qaraladi va «Men» konsepsiya tushunchasi orqali ifodalanadi. Bu ilmiy atama fanga amerikalik psixolog K.Rodgers tomonidan kiritilgan. «Men» (inglizcha self-concept) – insonning o'zi haqidagi tasavvurlarining rivojlanib boruvchi tizimi, uning tarkibiga: o'zining jismoniy, intellektual, xarakterologik, ijtimoiy va boshqa xususiyatlarini idrok qilish, o'z-o'ziga baho berish, shaxsiyatga tasir o'tkazuvchi tashqi omillarni subyektiv idrok etish kiradi. “Men” konsepsiyasi shakllanishiga simvolik interaksionizm (Ch.Kuli, D.Mid) va identifikatsiyalash konsepsiyasi (E.Erikson) muhim ta'sir ko'rsatgan. Biroq birinchi nazariy ishlanmalar shu yo'lda U.Djeyms tomonidan olib borilgan. U birinchi bo'lib, shaxsning global “Men” ni (Self) o'zaro bog'langan “Men-yaratuvchi” va “Men-obyekt”ga bo'lgan. U.Jeymsning shaxs nazariyasida shaxs «Men»i haqidagi fikrlarini to'liq ifodalay olgan, desak bo'ladi. U.Jeyms shaxs «Men»iga xos ikki aspektni ajratib ko'rsatdi: empirik «Men» va haqiqiy «Men». Empirik «Men» inson nimaniki «o'zimizniki» deb atay olgan barcha narsalar yig'indisidir. Uning ichiga: Material «Men» — o'z ichiga shaxsning tana tuzilishi va shaxsan uning o'zigagina tegishli bo'lgan barcha narsalarini oluvchi «Men» bo'lsa; • Ijtimoiy «Men» — shaxsdagi uning atrofida gilar tan olgan «Men», har bir shaxsni o'zi haqida uning atrofida gilarining fikri qiziqtiradi, albatta. Demak, shaxsning atrofida qancha alohida ijtimoiy guruhlar mavjud bo'lsa, uning uchun shuncha ijtimoiy «Men»i mavjud bo'ladi; • Psixik «Men» — individning ijtimoiy muhitda uning kimligini namoyon qilishiga yordam beruvchi qobiliyat va iqtidorlarining yig'indisi hisoblanadi; U.Jeymsning tasvirlashicha, shaxsning ijtimoiy «Men»i ijtimoiy psixologik nazariyalar orasida uzoq vaqtdan beri va ko'p o'rganilgan mavzudir. Sotsiolog olimlardan biri Charlz Kuli «Shaxs oynasi» tushunchasini ishlatgan bo'lib, bu orqali shaxs atrofida gilarining odamlarning unga nisbatan berayotgan bahosi va fikriga aynan oynaga qaraganday qaraydi, degan flkrni asoslagan. Uning fikricha, har qanday shaxs o'ziga nisbatan atrofida gilarining berayotgan bahosi va flkrini

qabul qilar ekan, o'zini oynaga solgandek bo'ladi. Bu fikrni keyinchalik Jorj Gerbert Mid va Garri Stek Sallivanlar ham rivojlantirgan. J.G. Midning fikricha, shaxsning o'zini anglashi uning ijtimoiy munosabatlarining hosilasi bo'lib, bu jarayonda u o'ziga tashqi tomondan, go'yoki obyektga qaragandek qarashni o'rganadi. Shuni alohida qayd etish kerakki, bunda atrofdagi butun bir ijtimoiy guruh yoki jamoa a'zolarining fikri — jamoaviy ustanovka sifatida rol o'ynaydi. Aynan shu holat tufayli biz o'zimizni boshqalar qanday ko'rsa o'shanday ko'rishga o'rganamiz, o'zimizga boshqalar ko'zi bilan qarashga o'rganamiz. Lekin o'sha jamoadan aynan kimningdir fikri nima uchundir bizga ko'proq ta'sir ko'rsatadi, degan savol barchani qiziqtiradi. Bu savolga javob aynan jamoa a'zolarining barchasi ham biz haqimizda bir xilda fikr yuritmasligi va bizga bir xilda baho beravermasliklari bilan bog'liqdir. Bundan tashqari atrofdagilarning fikrini inobatga olishimizda qanday omillar rol o'ynaydi, degan savol ham muhimdir. Dastlabki omil sifatida fikrlarni qabul qiluvchining yoshi muhim rol o'ynaydi. Masalan, bolalar uchun ota-onasi, o'qituvchisining fikri muhimdir. Katta yoshdagilar uchun esa oila a'zolaridan biri, do'sti, hamkasbi kabilar ta'sir ko'rsatuvchi shaxs bo'lishi mumkin. Shaxsning «Men» obrazini rivojlanishida empatiyaning o'rni juda ahamiyatlidir. Sababi u atrofidagi insonlardagi mavjud bo'lgan xususiyatlarni o'z-o'zida xis qilib ko'radi va o'ziga nusxa olishi va qaysidir xususiyatlarini yo'qotishi va o'z-o'zini rivojlantiradi. Bu borada jins xususiyati ham o'ziga xos ahamiyatga ega. Amerikalik Jon Xoelter, amerikalik o'smir — o'quvchilar bilan tadqiqot o'tkazib, shuni aniqlaganki, o'smir qizlar o'zining o'g'il bola tengdoshlarining fikrlarini ko'proq inobatga olar ekan, o'smir o'g'il bolalar esa o'z ota-onalarining fikrlarini ko'proq inobatga olib aniqlangan. Shunday ekan shaxsning «Men» obraziini rivojlantirishida va o'zini anglashi empatiyaning va identifikatsiyaning ta'siri katta. Insonni o'zi haqidagi tasavvurlari, g'oyalari, baholari va xulq-atvor tendensiyalari yig'indisi «Men» konsepsiyasi deb ataladi. Boshqacha qilib aytganda, «Men» konsepsiyasi subyektini o'zi haqidagi eng umumiy ustanovkalarini tizimidir. «Men» konsepsiyasi odamni turli sohalarda muvaffaqiyatini va zaif tomonlarini belgilaydi va 3 ta rol ni bajaradi. Birinchidan – shaxsning ichki o'zaro roziligiga erishishga turtki beradi; Ikkinchidan – odamni tajribasini izohlaydi. Uchinchidan – kutishni manbasi bo'ladi.

Empatiya nazariyasida altruistik xulqdagi kishi tabiiy holatda, o'zi ham anglamagan holda boshqalar uchun qayg'urish va g'amxo'rlik qilishga moyil bo'ladi. Bunday odamlar qiynalayotgan kishilarni ko'rsa, o'z-o'zidan altruistik xulqni namoyon qiladilar. Ular sirasiga ayniqsa ma'lum bir dinga e'tiqod qiluvchilar, jamiyatda mavjud bo'lgan ma'lum bir qadriyatlarga, ijtimoiy me'yorga qat'iy amal qiluvchilar kiradi. M.: Transportda o'zi charchagan yoki kasal bo'lsa-da, o'zidan kattaga joy bo'shatish, kimningdir yukini ko'tarish yuborish va h.k.

«Men» konsepsiyasi hamma shaxsiy va xarakterli jarayonlarni muvofiqlashtiruvchisi bo'lib aks etadi. «Men» konsepsiyasi o'zini kelib chiqishiga

ko'ra asosan fenotipli havotirni irsiy darajasi va nerv tizimi xususiyatlari bilan mustaxkamlanadigan birlashma. Uni U.Djeyms original formulasi bo'yicha hisoblash mumkin. Yoshlikda o'z-o'zini baholash tashqi baholar ta'sirida shakllanadi, bu esa keyinchalik interiorizatsiyalanib o'ziga nisbatan munosabatga aylanadi.

O'z-o'zini baholash shaxsning markaziy tushunchalariga, ularning mag'ziga taalluqli. U ko'p jihatdan shaxsning ijtimoiy moslashuvini belgilaydi, fe'l-atvor va faoliyat regulyatori hisoblanadi. Albatta, shuni ham unitmaslik kerak, o'z-o'ziga baho berish avvalo-boshdan shaxsga xos obyektiv tushuncha emas. O'z-o'ziga baho berishning shakllanishi ijtimoiylashuv jarayonida, faoliyat va shaxslararo aloqalar jarayonida sodir bo'ladi. Sotsium ko'p jihatdan shaxsning o'z-o'ziga baho berishiga tasir ko'rsatadi. Insonning o'z-o'ziga munosabati insonning dunyoga bo'lgan munosabati tizimidagi eng kechki xulosa hisoblanadi. Ammo shunga qaramasdan (balki aynan shu tufaylidir), shaxsning munosabatlari strukturasi o'z-o'ziga baho berish muhim o'rin egallaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Umumiy psixologiya. T.: Wqituvchi, 1992. – 512 s.
2. Nemov R.S. Psixologiya Kn. M.: Prosveshenie – 1994. – 576 s.
3. G`oziev E. Psixologiya. T.: Wqituvchi, 1994 – 300 b.
4. Klimov E.A. Osnovi psixologii. Ucheb. M.: YuNITI, 1997. – 295 s.
5. Godfrua J. Chto takoe psixologiya. T. M.: Mir. 1992 – 496 s.
6. Karimova V.M. “Ijtimoiy psixologiya asoslari” T. 2004y.
7. G`oziev E. “Shaxs psixologiyasi” T. 2004y.